

Sonja Kočevar, apsolventMentor doc. dr. sc. **Mladen Obad Šćitaroci**

ARHITEKTONSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

HR • CRO - 10000 Zagreb, Kačićeva 26

Studentski prilog • Student's Paper
 Prethodno priopćenje • Preliminary Communication
 UDK • UDC 719:72.034(497.5 Bosiljevo)"13/19"

Primljeno • Received: 28.03.1995.
 Prihvaćeno • Accepted: 05.06.1995.

BOSILJEVO

Prilog analizi kulturno-povijesnih i prirodnih
 vrijednosti

BOSILJEVO

Cultural, Historical and Natural Features

Ključne riječi • Key words

Bosiljevo
 utvrđeni grad
 Frankopani
 spomenička baština
 tradicijska arhitektura
 zaštita krajolika

Bosiljevo
 castles
 Frankopan family
 memorial heritage
 traditional architecture
 landscape protection

Sažetak • Abstract

Članak obrađuje područje Bosiljeva s obzirom na karakterističnu tradicionalnu arhitekturu i urbanu strukturu, te njegove prirodne vrijednosti, a mikroperiodizacijom je obuhvaćen povijesni i prostorni raspored kulturne i prirodne baštine, pojave stilova te povijesno-političke promjene vezane za hrvatsku povijest i kulturu.

This article describes the Bosiljevo area, its characteristic traditional architecture and urban structure, and its natural features. The microperiodization covers the historical and spatial distribution of the cultural and natural heritage, the appearance of styles, and historical and political changes connected to Croatian history and culture.

1. Uvod

Ovaj je članak nastao kao rezultat istraživanja provedenoga od 30. rujna 1993. do 28. ožujka 1994. godine radi izrade integralnog rada "Bosiljevo - analiza prostornih i turističkih mogućnosti" pri Katedri za urbanizam na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Bosiljevo me zainteresiralo prilikom jednog slučajnog posjeta, kao prostor iznimne prirodne ljepote upotpunjene tragovima i ostacima stoljetne i bogate ljudske djelatnosti. Uz Bosiljevo su vezani ljudi i događaji značajni za cjelokupnu povijest hrvatskog naroda: to je mjesto rođenja Frana Krste Frankopana, mjesto dogovora o uroti Zrinskih i Frankopana;¹ dom Lavala Nugenta, austrijskog vojskovođe, svjetskog čovjeka i kolekcionara umjetnina² itd. O Bosiljevu je inalo pisano³, a možemo se nadati da će buduća autocesta Karlovac—Rijeka⁴, čiji je čvor predviđen nedaleko od grada Bosiljeva, otvoriti tom kraju nove razvojne mogućnosti, a široj javnosti približiti njegove ljepote.

Kao grafički prilog članku izradila sam karte na temelju proučenih podataka iz literature i obilaska terena, koje prikazuju prostorni i vremenski raspored pojedinih kulturno-povijesnih ili prirodnih vrijednosti. Karte označene rednim brojevima od 1 do 9 odnose se na kulturno-povijesne spomenike, a legenda svake od njih opisuje stanje spomenika u razdoblju ili stoljeću navedenome u naslovu karte.

Pri istraživanju je bilo i poteškoća. Rad je otežavao nedostatak povijesne građe koja bi točnije objasnila i datirala izgradnju grada Bosiljeva, razvoj naselja podno grada, te gradnju dvorca i perivoja Stelnik⁵ u 19. stoljeću. Osobito bi bilo zanimljivo vidjeti građevinsku dokumentaciju, koja zasad nedostaje, a koju je 1911. godine tadašnji vlasnik trgovac Andrija Kozulić radi znatnije rekonstrukcije grada bio obvezan predati Kraljevskoj kotarskoj oblasti u Delnicama⁶. Možda bi spisi i nacrti zatečenog stanja objasnili opise grada iz 19. stoljeća, te nerazjašnjene detalje otvora u gradskim zidinama na sjeveroistočnoj strani Bosiljeva⁷.

Za pomoć pri radu na ovom prilogu zahvaljujem prijašnjim istraživačima i autorima (abecednim redom): Aleksandru Freudenreihu, Milanu Kruheku, Emiliju Laszowskom, Radoslavu Lopašiću, Imbri Tkalcu, Igoru Žicu, arheolozima Lazi Čučkoviću i Višnji Lasić, te uredniku časopisa "MI" Anđelku Kačunku. Brojne podatke dobila sam u Državnoj upravi za zaštitu kulturne i prirodne baštine Zagreb (u trenutku istraživanja bili su to Regionalni i Republički zavod za zaštitu spomenika kulture), Državnoj geodetskoj upravi Zagreb, te Grafičkoj zbirci Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu. Posebnu zahvalnost dugujem Uredu za prostorno planiranje, katastar i geodetske poslove Karlovac, Uredu za katastar Duga Resa, Projektnom birou "AGI-46", d.d., Karlovac, Hrvatskoj elektroprivredi - Direkciji za razvoj i inženjering, Institutu graditeljstva Hrvatske i Inženjerskome projektnom zavodu Zagreb; gospođi Lidiji Pavić iz Ministarstva graditeljstva i zaštite okoliša Republike Hrvatske, te gospodinu mr. Eduardu Kušenu iz Instituta za turizam u Zagrebu.

U radu su mi znatno pomogli mentor doc. dr. Mladen Obad Šćitaroci, te gospođa Justina Bergman i gospodin Josip Canjar iz Bosiljeva.

1.1. Pojašnjenje imena Bosiljevo

Bosiljevo je naziv za grad dvorac koji se prvi put spominje u glagoljskoj listini župnika Grebčiča iz 1461. godine i to kao vlasništvo Bartola Frankopana⁸.

¹ Lopašić, R. (1895)

² Žic, I. (1992 b)

³ Literatura o Bosiljevu vezana je za povijest i vlasnike grada Bosiljeva, a o naselju nema pisanih dokumenata. Od radova bitnih za temu izdavam: Kruhek, M. (1993), Laszowski, E. (1902), Lopašić, R. (1895), Žic, I. (1992. a, b).

⁴ Idejni projekt buduće trase autoceste Karlovac-Rijeka izradili su Institut graditeljstva Hrvatske i Inženjerski projektni zavod Zagreb, 1993.

⁵ O dvorcu i perivoju Stelnik nema povijesnih dokumenata već opis u djelu: Tkalac, I. (1945).

⁶ Državni zavod za zaštitu kulturne i prirodne baštine u Zagrebu (Dokumentacioni centar) čuva prepisku između Kraljevske kotarske oblasti u Delnicama i Kraljevske zemaljske vlade (Odjela za bogoštovlje i nastavu), u kojoj se od Zemaljskog povjerenstva za čuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji traži nalog za uručenje nacrtu grada Bosiljeva prije restauracije.

⁷ Opisi grada Bosiljeva prije restauracije u 20. stoljeću, koji se ne slažu s današnjom situacijom, mogu se naći u dokumentu Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Zagreb; Žic, I. (1992 a), str. 23-25.

⁸ Lopašić, R. (1895), str. 62.

Po gradu dvorcu zajednički naziv Bosiljevo dobila su i naselja u neposrednoj blizini, koja su ušla u sastav istoimene općine. To su Bitorajci, Bosiljevo (grad dvorac), Fučkovac, Krč Bosiljevski, Novo Selo Bosiljevsko, Orišje, Resnik Bosiljevski, Skoblič Brdo i Varoš Bosiljevska.⁹

2. Zemljopisna slika prostora

Bosiljevo se nalazi u sjeverozapadnom dijelu Republike Hrvatske, oko 25 km jugozapadno od Karlovca. Do Bosiljeva se stiže odvojkom s ceste Karlovac - Rijeka u mjestu Bosanci. Cijelim područjem u smjeru sjeverozapad - jugoistok dominiraju dva brda: Družac i Preves, između kojih su dva niža osamljena brda: Gradišće, s crkvom Uznesenja Blažene Djevice Marije na vrhu, i Rezina, na čijem su podnožju zidine grada dvorca Bosiljeva. Područje jugozapadno od brdskog masiva na prvi se pogled razlikuje od onoga sa sjeveroistočne strane: mještani Bosiljeva kažu da su brda Družac i Preves granica plodnog ruba Panonske nizine sa sjeveroistoka i kršovitoga dinarskog pejzaža s jugozapada. Naselje u neposrednoj blizini grada dvorca smješteno je u kotlini, na valovitom terenu, sa zapada i juga okruženo brdima, a s istoka i sjevera šumama.

Klima tog područja je kontinentalna: zime su oštre i hladne, s puno snijega, a ljeta su vruća. Prije Drugoga svjetskog rata u Bosiljevu je živjelo nekoliko tisuća ljudi. Zbog ekonomskih ili političkih razloga cijele su obitelji iselile, pogotovo u Kanadu. Danas u Bosiljevu živi oko 1200 ljudi, od toga najviše starijih osoba.

3. Kulturno-povijesni spomenici Bosiljeva

3.1. Prapovijesna naselja (1300-750. god. prije Krista)

Najstarije arheološko nalazište na području Bosiljeva, s tragovima neolitske kulture (još nepotpuno istraženo), nalazi se između sela Krča i Hrsine, jugozapadno od grada Bosiljeva. Lokalitet Hrsina, položaj Gorica, pripada tzv. *lasinjskoj kulturi* panonsko-ilirskih plemena Kolapijana i Breuca, koja je na području širega karlovačkog Pokuplja trajala između 1300. i 750. godine prije Krista. Lokalitet s ostacima keramičkih posuda (zdjela i čaša) ima oblik velikog humka pravilne kružne osnove promjera oko 50 metara, a visine oko 6 metara.¹⁰

3.2. Rimsko razdoblje

Iako je rimsko razdoblje na širem prostoru Bosiljeva ostavilo brojne i važne tragove (Čatrnja kod Lešća i više nalazišta kod sela Lešća i Radočaja), nema mnogo materijalnih dokaza da je uži prostor Bosiljeva u antičkom razdoblju bio naseljen. Samo nalaz rimskoga groblja, koje je 1901. godine posjetio i opisao Fran Šaban¹¹, upućuje na mogućnost postojanja naselja. Riječ je o nalazištu groblja elipsoidnog oblika, smještenog uz jugozapadne zidine današnjega grada Bosiljeva, na kojemu su pronađeni ostaci sedamdesetak žara.

3.3. Četrnaesto stoljeće

Bosiljevo se prvi put spominje u popisu župa Ivana Arhiđakona Goričkog iz 1334. godine kao župna zajednica župne crkve sv. Maura. *Sancti Mauri in Bozilio* prva je župna crkva sv. Maura izgrađena u srednjovjekovnom stilu. Osim

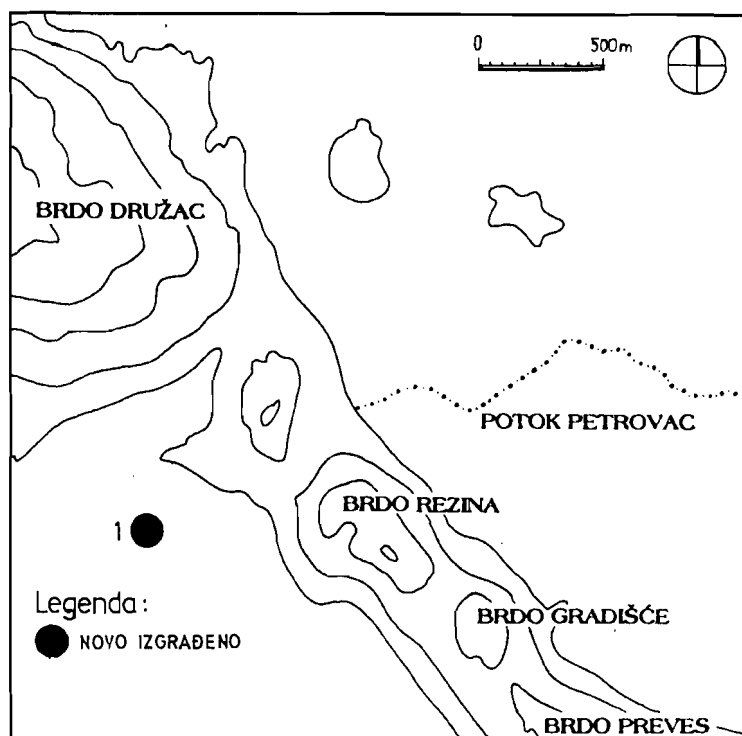
⁹ Popis mjesta koja ulaze u sastav današnje općine Bosiljevo preuzet je iz *Narodnih novina* broj 90, god. XLVIII (CLIV) 30. prosinac 1992.

¹⁰ Potpuniji prikaz lasinjske kulture moguće je naći u: Kruhek, M. (1993), str. 17-18, Čučković, L. (1990).

¹¹ Iscrpan opis posjeta F. Šabana rimskom groblju u Bosiljevu prikazan je u *Vjesniku Hrvatskog arheološkog društva*, br. 6, 1902, str. 241-242.

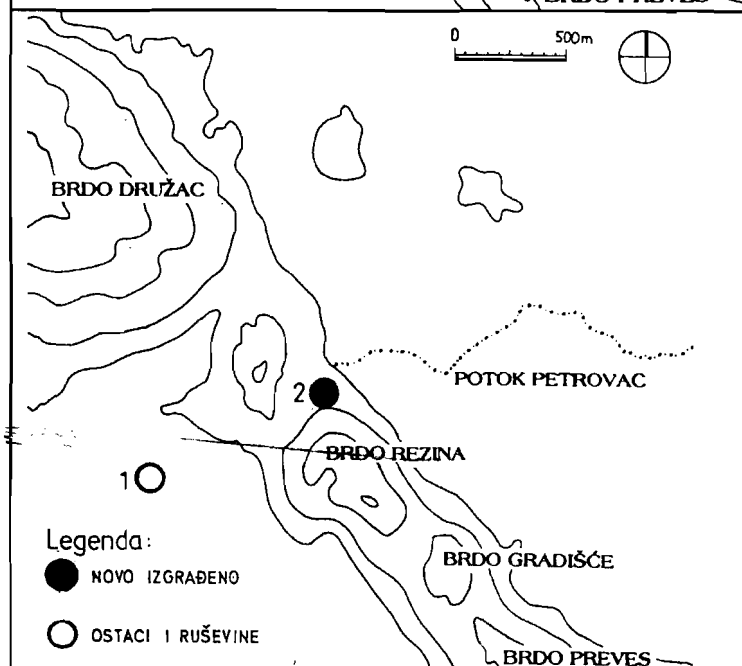
SL. 1. PREGLED KULTURNO-
-POVIJESNIH SPOMENIKA IZ
-PRAPOVIJESNOG DOBA: 1 -
-PRAPOVIJESNI HUMAK

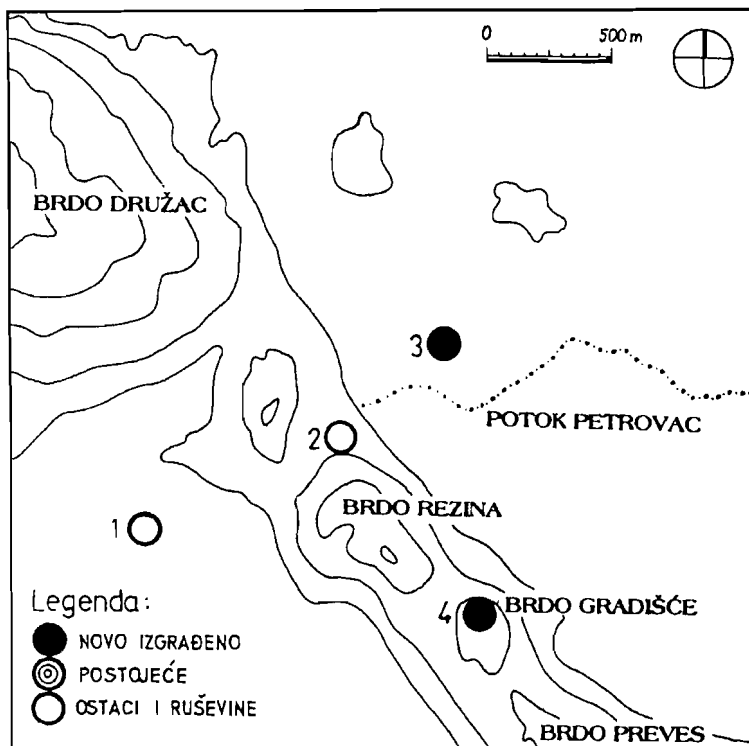
FG. 1. SURVEY OF PREHIS-
-TORIC REMAINS: 1. PREHIS-
-TORIC MOUND.

SL. 2. PREGLED KULTURNO-
-POVIJESNIH SPOMENIKA U
-RIMSKOM RAZDOBLJU: 1 -
-PRAPOVIJESNI HUMAK; 2 -
-RIMSKO GROBLJE

FG. 2. SURVEY OF ROMAN
-REMAINS: 1 - PREHISTORIC
-MOUND, 2 - ROMAN CEME-
-TERY

SL. 3. PREGLED KULTURNO-POVIJESNIH SPOMENIKA U 14. ST.: 1 - PRAPOVIJESNI HUMAK; 2 - RIMSKO GROBLJE; 3 - CRKVA SV. MAURA; 4 - CRKVA UZNESENJA BL. DJEVICE MARIJE

FG. 3. SURVEY OF 14TH C. CULTURAL AND HISTORICAL MONUMENTS: 1 - PREHISTORIC MOUND, 2 - ROMAN CEMETERY, 3 - ST MAURUS' CHURCH, 4 - CHURCH OF THE ASSUMPTION OF THE VIRGIN

toga, Ivan Arhiđakon spominje i tradicionalno izgrađenu crkvu Blažene Djevice Marije na brdu Gradišću - *Beata Virginis de Gradech*. U tom je razdoblju bosiljevačko područje uređeno kao zajednica slobodnih, plemićkih općina, o čemu svjedoči isprava župnika iz Gomirja Matije Grebčiča iz 1461. g. U to se vrijeme pojavljuju i prvi poznati vlastelini bosiljevački - knezovi Krčki, kasnije prozvani Frankopani. Od 1360. do 1380. bosiljevački je vlastelin Stjepan I. Krčki i Modruški (†1390. g.), koji proširuje međe frankopanskog posjeda, ali vjerojatno nije graditelj bosiljevačkoga grada jer još uvijek upravlja iz grada Modruša.¹²

3.4. Petnaesto stoljeće

Grad Bosiljevo izgrađen je vjerojatno početkom 15. stoljeća. Nema povijesnih podataka o tome je li Bartol IX. Frankopan (†1458. g.), koji se u već spomenutoj ispravi iz 1461. g. spominje kao prvi vlasnik, sam izgradio grad kao novo sjedište tržačke loze ili ga je sagradilo pleme bosiljevačko, pa ga je Bartol stekao kraljevskom darovnicom odnosno voljom plemena, i to radi zaštite.¹³

Grad Bosiljevo tipična je srednjovjekovna utvrda sagrađena na stijeni, koja se sa sjeveroistočne strane strmo ruši prema izvoru potoka Petrovca. Tu se nalaze visoki obrambeni zidovi i četverokutna kula, koja je najvjerojatnije najstariji dio grada.

Izvori opisuju grad s malim i tijesnim prozorima, kruništima te s troja gradska vrata i mostom lančanikom, kojima danas nema ni traga.¹⁴

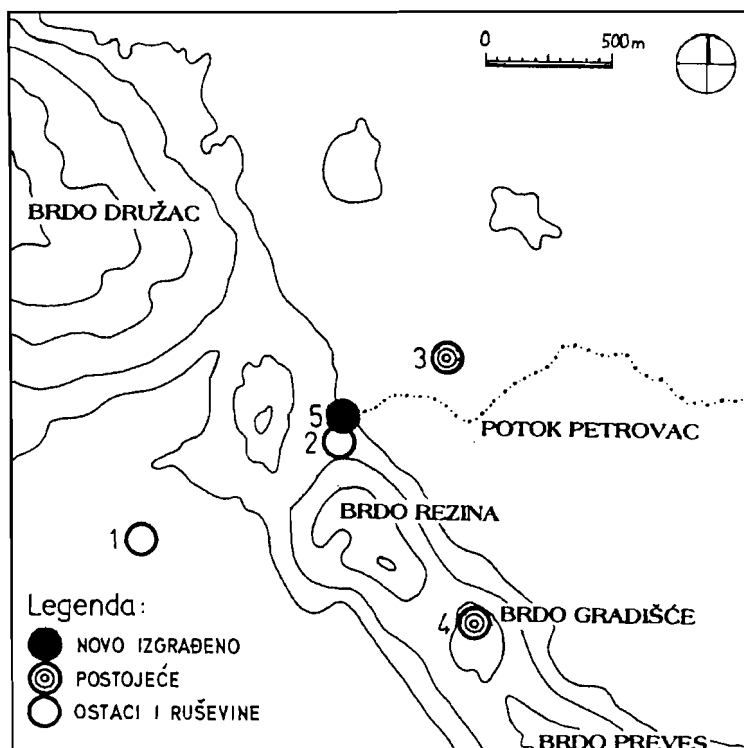
¹² Kruhek, M. (1993), Laszowski, E. (1902), Lopašić, R. (1895).

¹³ Laszowski, E. (1902), str. 114.

¹⁴ Riječ je o opisu inventara grada Bosiljeva iz 1697. g., koji je autorici članka bio nedostupan, a može se naći u: Žic, I. (1992 a), str. 23.

SL. 4. PREGLED KULTURNO-POVIJESNIH SPOMENIKA U 15. ST.: 1 - PRAPOVIJESNI HUMAK; 2 - RIMSKO GROBLJE; 3 - CRKVA SV. MAURA; 4 - CRKVA UZNESENJA BL. DJEVICE MARIJE; 5 - GRAD BOSILJEVO

FG. 4. SURVEY OF 15TH C. CULTURAL AND HISTORICAL MONUMENTS: 1 - PREHISTORIC MOUND, 2 - ROMAN CEMETERY, 3 - ST MAURUS' CHURCH, 4 - CHURCH OF THE ASSUMPTION OF THE VIRGIN, 5 - BOSILJEVO CASTLE

3.5. Šesnaesto stoljeće

Godine 1531. knez Vuk I. Frankopan (†1546.g.) uz crkvu Blažene Djevice Marije na Gradišću dograđuje samostansku kuću i dovodi redovnike dominikance. Međutim, zbog stalnih turskih provala sredinom 16. stoljeća oni napuštaju samostan i nalaze utočište u starom gradu Bosiljevu, gdje je za njih uređen jugoistočni dio grada. Odatle tom dijelu grada naziv *Kloštar*.¹⁵

U turskim ratovima 1582. stradava župna crkva sv. Maura.¹⁶

3.6. Sedamnaesto stoljeće

Izvori¹⁷ početkom 17. stoljeća spominju izgradnju "novih dvora" s majurom za gospodarstvo sjeverozapadno od staroga grada Bosiljeva, kojima danas nema nikakva traga. Samo se ostaci gospodarskih zgrada tzv. frankopanskog majura nalaze na Oštaru, kod negdašnje oštarije (krčme), danas privatnog posjeda obitelji Bergman-Vulaković. Majur je izgrađen krajem 17. stoljeća, a obuhvaća sljedeće sadržaje, od kojih su i danas vidljivi ostaci ili tragovi: konjušnicu, kovačnicu, štale, sjenike, jame gnojnice, bunar. Svi objekti povezani su popločenom "cestom", a cijela je parcela omeđena kamenim zidom.¹⁸ Godine 1636. Frankopani grade novu župnu crkvu sv. Maura u stilu kasne renesanse.¹⁹

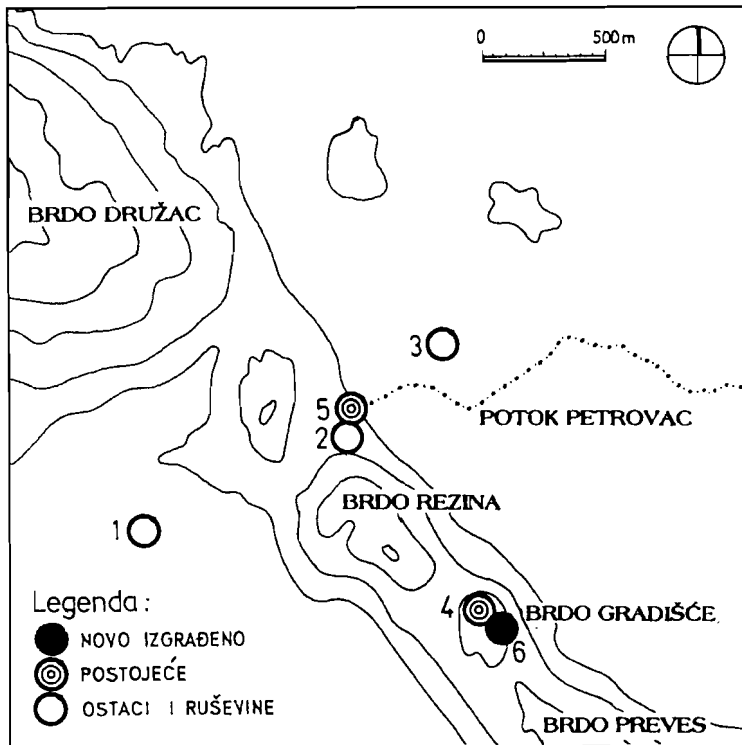
¹⁵ Laszowski, E. (1902).

¹⁶ Kruhek, M. (1993), str. 138.

¹⁷ Opis novih gospodarstvenih zgrada spominje Laszowski, E. (1902), str. 112.

¹⁸ O tzv. frankopanskom majuru ne postoje pisani dokumenti, a opis se temelji na autoričinu obilasku terena i analizi ostataka majura.

¹⁹ Kruhek, M. (1993), str. 138.

SL. 5. PREGLED KULTURNO-
- POVIJESNIH SPOMENIKA U
16. ST.: 1 - PRAPOVIJESNI HU-
MAK; 2 - RIMSKO GROBLJE; 3 -
- CRKVA SV. MAURA; 4 -
- CRKVA UZNESENJA BL.
DJEVICE MARIJE; 5 - GRAD
BOSILJEVO; 6 - SAMOSTAN
DOMINIKANACA

FIG. 5. SURVEY OF 16TH C.
CULTURAL AND HISTORICAL
MONUMENTS: 1 - PREHIS-
TORIC MOUND, 2 - ROMAN
CEMETERY, 3 - ST MAURUS'
CHURCH, 4 - CHURCH OF THE
ASSUMPTION OF THE VIRGIN,
5 - BOSILJEVO CASTLE, 6 -
DOMINICAN MONASTERY

3.7. Osamnaesto stoljeće

Razdoblje između 1671. i 1820. godine u povijesti grada Bosiljeva, u odnosu prema prosperitetnom srednjovjekovnom razdoblju prevlasti obitelji Krčkih Frankopana, obilježeno je pljačkama i devastiranjem bogatoga grada i vlastelinstva. Nakon tragične smrti Frana II. Krste Frankopana (†1671. g.) posjed traže mnogi, da bi napokon postao vlasništvo bana Nikole Erdödyja (†1693. g.) i njegova sina; godine 1710. posjed postaje vlasništvo obitelji Auersperg; od 1759. godine vlasnik mu je Ana Marija de Poczi, zatim ponovno obitelj Auersperg, koja grad 1820. godine prodaje maršalu Lavalu Nugentu (1777-1862). Početak 18. stoljeća istodobno označava kraj prometne izoliranosti i odcjepljenosti bosiljevačkog kraja. Godine 1727. kralj Karlo VI. (1685-1740) gradi Karolinu - prvu cestu od Karlovca do Rijeke i Bakra, koja, vijugajući nedaleko od gradskih zidina, dovodi nove ljude i obilježja. Cesta je jedan od razloga što crkvu Blažene Djevice Marije na Gradišću tada posjećuje sve više hodočasnika i štovatelja Majke Božje. Crkva ubrzo postaje premalena pa se 1750. g. gradi nova, današnjeg izgleda, koja je po elementima, riješenjima i umjetničkoj opremi prvorazredno ostvarenje baroknoga graditeljstva.²⁰

3.8. Devetnaesto stoljeće

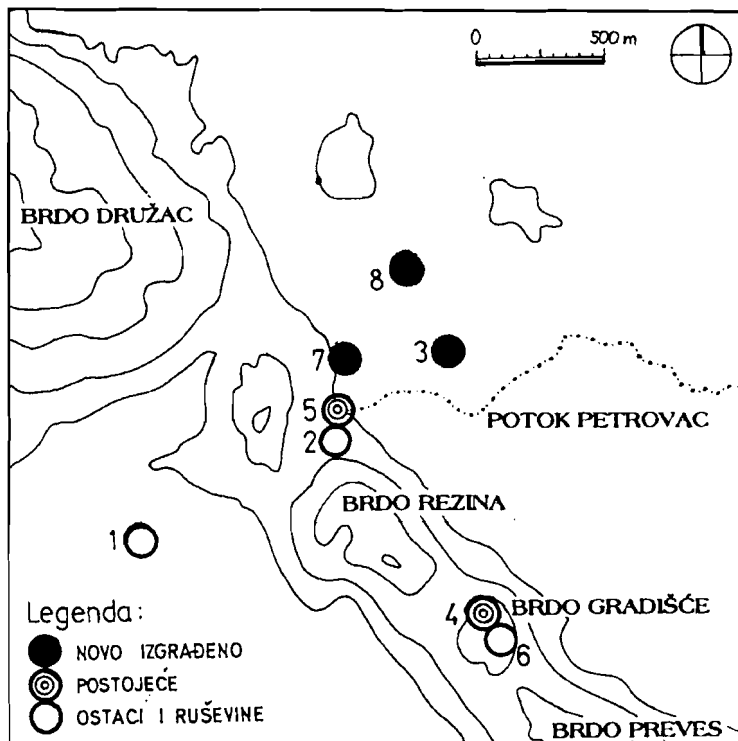
S Lavalom Nugentom (1777-1862.g.)²¹ u siromašnu hrvatsku provinciju dolazi moć i bogatstvo austrijskog maršala i duh kolekcionara s najvrijednijom

²⁰ Kruhek, M. (1993), str. 140-141.

²¹ Laval Nugent (1777-1862) jedna je od najkontroverznijih osoba svoga vremena. Rođen u Irskoj, rano je dobio titulu austrijskoga generala i engleskoga divizijskog generala. Godine 1813. oslobodio je hrvatska područja od francuske vlasti i omogućio papin povratak u Rim 1815. g. Vrhovni je vojni zapovjednik Primorja i Tirola, Napulja, Venecije-Vicenze, Šleske i Moravske te Hrvatske (1840-1842). Jedan je od najmoćnijih plemića u ilirskom preporodu, organizator arheoloških iskopavanja na jugu Italije, vlasnik Museuma Nugent na Trsatu, kolekcionar s najvrijednijom privatnom zbirkom na području Hrvatske (do pojave Mimare). O Lavalu Nugentu detaljnije je pisano u: Žic, I. (1992 b).

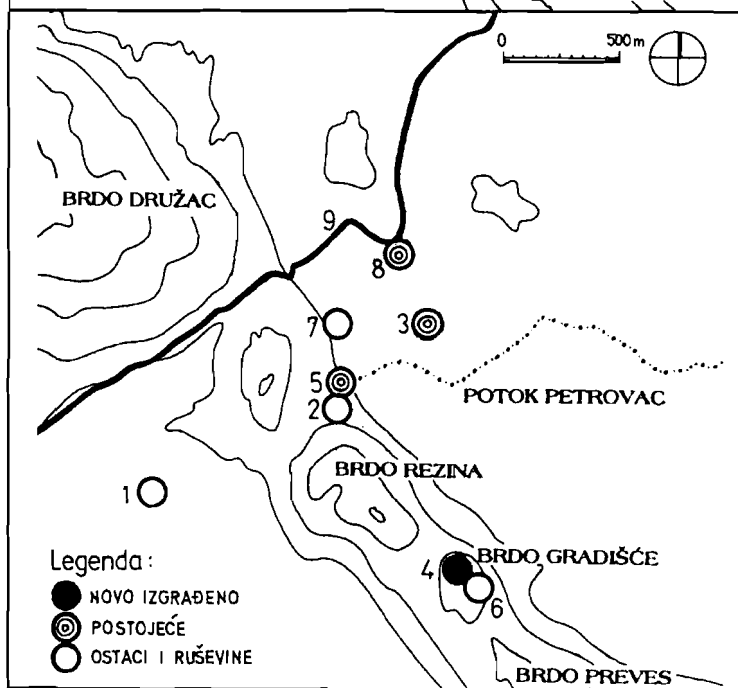
SL. 6. PREGLED KULTURNO-POVIJESNIH SPOMENIKA U 17. ST.: 1 - PRAPOVIJESNI HUK; 2 - RIMSKO GROBLJE; 3 - CRKVA SV. MAURA; 4 - CRKVA UZNESENJA BL. DJEVICE MARIJE; 5 - GRAD BOSILJEVO; 6 - SAMOSTAN DOMINIKANACA; 7 - NOVI DVORI; 8 - FRANKOPANSKI MAJUR NA OŠTARU

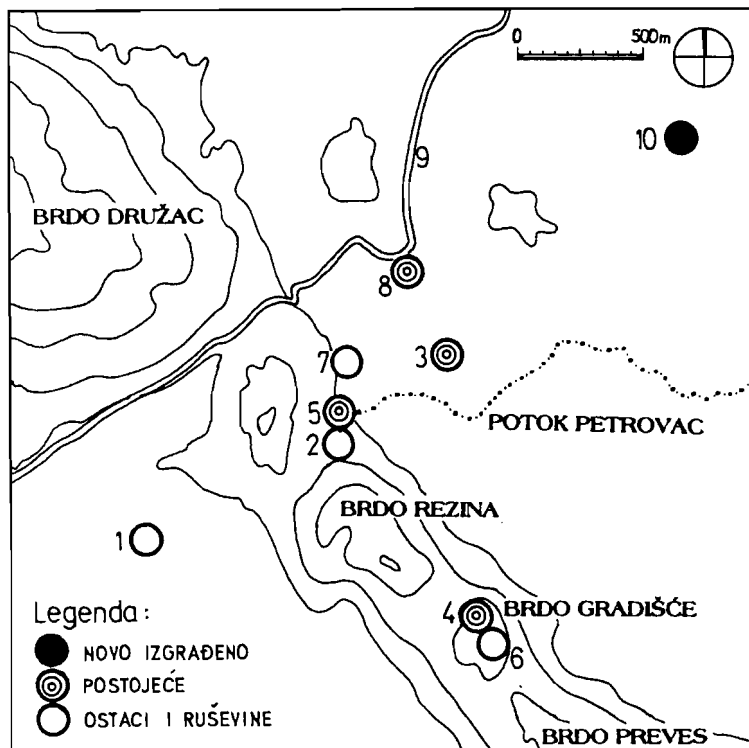
FIG. 6. SURVEY OF 17TH C. CULTURAL AND HISTORICAL MONUMENTS: 1 - PREHISTORIC MOUND, 2 - ROMAN CEMETERY, 3 - ST MAURUS' CHURCH, 4 - CHURCH OF THE ASSUMPTION OF THE VIRGIN, 5 - BOSILJEVO CASTLE, 6 - DOMINICAN MONASTERY, 7 - NOVI DVORI, 8 - FRANKOPAN MANOR ON OŠTAR

SL. 7. PREGLED KULTURNO-POVIJESNIH SPOMENIKA U 18. ST.: 1 - PRAPOVIJESNI HUK; 2 - RIMSKO GROBLJE; 3 - CRKVA SV. MAURA; 4 - CRKVA UZNESENJA BL. DJEVICE MARIJE; 5 - GRAD BOSILJEVO; 6 - SAMOSTAN DOMINIKANACA; 7 - NOVI DVORI; 8 - FRANKOPANSKI MAJUR; 9 - CESTA KAROLINA

FIG. 7. SURVEY OF 18TH C. CULTURAL AND HISTORICAL MONUMENTS: 1 - PREHISTORIC MOUND, 1 - ROMAN CEMETERY, 3 - ST MAURUS' CHURCH, 4 - CHURCH OF THE ASSUMPTION OF THE VIRGIN, 5 - BOSILJEVO CASTLE, 6 - DOMINICAN MONASTERY, 7 - NOVI DVORI, 8 - FRANKOPAN MANOR, 9 - KAROLINA ROAD

SL. 8. PREGLED KULTURNO-POVIJESNIH SPOMENIKA U 19.ST.: 1 - PRAPOVIJESNI HUKMAK; 2 - RIMSKO GROBLJE; 3 - CRKVA SV. MAURA; 4 - CRKVA UZNESENJA BL. DJEVICE MARIJE; 5 - GRAD BOSILJEVO; 6 - SAMOSTAN DOMINIKANACA; 7 - NOVI DVORI; 8 - FRANKOPANSKI MAJUR; 9 - CESTA KAROLINA; 10. - DVORAC I PERIVOJ STELNIK

FIG. 8. SURVEY OF 19TH C. CULTURAL AND HISTORICAL MONUMENTS: 1 - PREHISTORIC MOUND, 2 - ROMAN CEMETERY, 3 - ST MAURUS' CHURCH, 4 - CHURCH OF THE ASSUMPTION OF THE VIRGIN, 5 - BOSILJEVO CASTLE, 6 - DOMINICAN MONASTERY, 7 - NOVI DVORI, 8 - FRANKOPAN MANOR, 9 - KAROLINA ROAD, 10 - STELNIK MANOR AND PARK

privatnom zbirkom na tlu Hrvatske. Gotovo potpuno ispražnjen dvorac ispunjava umjetničkim predmetima i zbirkama, a njegov vanjski izgled preoblikuje u neoromantičnom stilu, pri čemu arhitektonsku strukturu ne dira.

Grad jasne srednjovjekovne frankopanske osnove dobio je mnoštvo ponekad i nelogičnih detalja: na zid je postavljeno krunište kroz koje vode glavna vrata u grad, nad tim su vratima postavljena dva tornjića za obranu, a pred samim ulazom sazidana je štala, koja je također imala krunište. U unutrašnjosti je izgrađeno mnoštvo lođa (*loggia*) koje su u središnjoj kuli zatvorene šarenim staklom. Najstariji dio grada nije rekonstruiran, pa pogled na taj sjeverni dio i danas ostavlja dojam da je pred nama burg Frankopana.²²

Osim radova na srednjovjekovnom gradu, Laval Nugent 1820. započinje gradnju neorenesansnog dvorca i perivoja Stelnik, o čijem postojanju nema povijesnih dokumenata, osim opisa Imbre Tkalca, stare katastarske karte iz 1861, ostataka temelja i egzotičnih vrsta drveća. Dvorac Stelnik potpuno je uništen u požaru 1898. g.

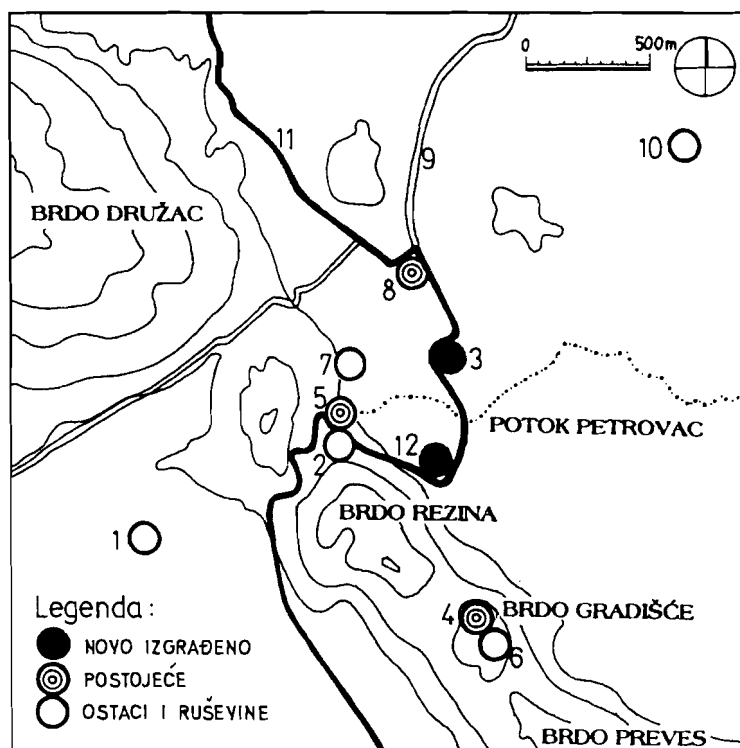
3.9. Dvadeseto stoljeće

Početak 20. stoljeća obilježili su veliki građevinski zahvati na području Bosiljeva. Godine 1901. gradi se nova cesta iz Ogulina u Kranjsku (pri čemu su pronađeni ostaci rimskoga groblja), a dvije godine kasnije podiže se današnja nova župna crkva sv. Maura, u duhu historicizma. Međutim, najveći broj izvora iz

²² Opis grada Bosiljeva nakon obnove u 19. stoljeću moguće je naći u dokumentu bivšeg Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Zagreb, koji je uvršten u Zbirku Bosiljevo. Dokument nije potpisan, ali ga je najvjerojatnije 1911. g. napisao Gjuró Szabo.

SL. 9. PREGLED KULTURNO-POVIJESNIH SPOMENIKA U 20. ST.: 1 - PRAPOVIJESNI HUMAK; 2 - RIMSKO GROBLJE; 3 - CRKVA SV. MAURA; 4 - CRKVA UZNESENJA BL. DJEVICE MARIJE; 5 - GRAD BOSILJEVO; 6 - SAMOSTAN DOMINIKANACA; 7 - NOVI DVORI; 8 - FRANKOPANSKI MAJUR; 9 - CESTA KAROLINA; 10 - DVORAC I PERIVOJ STELNIK; 11 - CESTA IZ OGULINA ZA KRANJSKU; 12 - KOZULIČEV MAJUR

FIG. 9. SURVEY OF 20 TH C. CULTURAL AND HISTORICAL MONUMENTS: 1 - PREHISTORIC MOUND, 2 - ROMAN CEMETERY, 3 - ST MAURUS' CHURCH, 4 - CHURCH OF THE ASSUMPTION OF THE VIRGIN, 5 - BOSILJEVO CASTLE, 6 - DOMINICAN MONASTERY, 7 - NOVI DVORI, 8 - FRANKOPAN MANOR, 9 - KAROLINA ROAD, 10 - STELNIK MANOR AND PARK, 11 - ROAD FROM OGULIN TO CARNIOLA (SLOVENIA), 12 - KOZULIČ MANOR

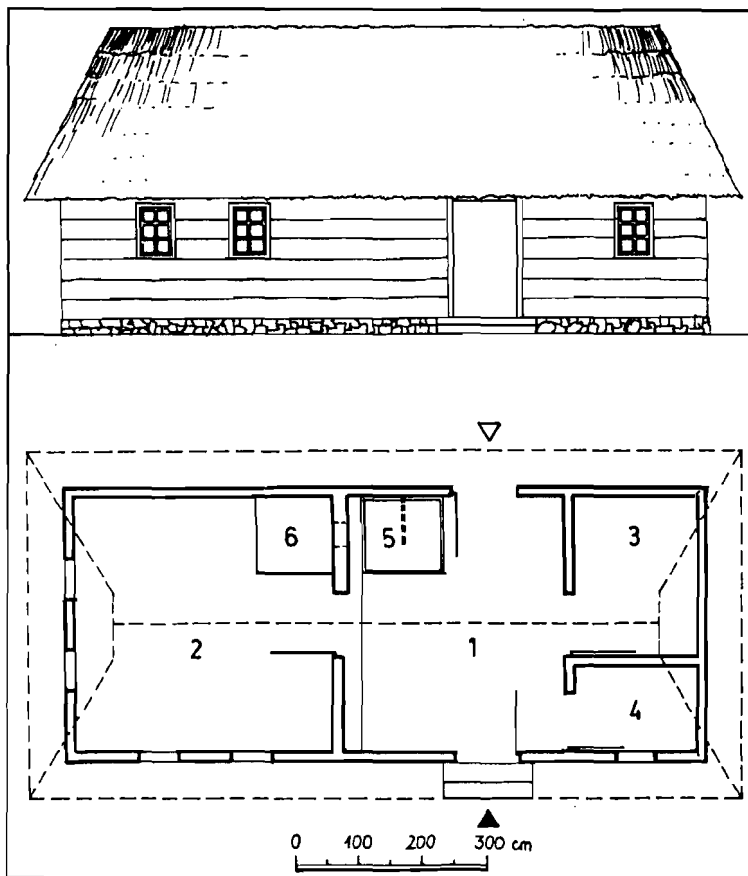
tog vremena odnosi se na rekonstrukciju grada Bosiljeva, koju 1911. započinje novi vlasnik trgovac Andrija Kozulić, postupno uništavajući tragove srednjovjekovne gradnje i pretvarajući grad u romantični dvorac. Nova slika grada zaklonjena je parkom s jezerom u njegovu podnožju, što dokida srednjovjekovnu koncepciju obrambene utvrde na istaknutom položaju. Osim radova u gradu Bosiljevu, Andrija Kozulić 1922. godine u njegovoj neposrednoj blizini gradi novi majur. Grad Bosiljevo doživljava ponovnu, ali ne tako dramatičnu restauraciju 1962. za potrebe ugostiteljskih sadržaja.²³ No poslovanje ubrzo propada i Bosiljevo do danas odolijeva vremenu, prazno i pusto.

4. Tradicionalna arhitektura

Prema osnovnim karakteristikama narodnoga graditeljstva, nazivima, načinu i organizaciji života u seoskim kućama, tradicionalna arhitektura Bosiljeva ima velike sličnosti s graditeljskom baštinom područja oko Plitvičkih jezera.²⁴ Osnovno obilježje stambene kuće narodnoga graditeljstva na području oko Bosiljeva jest poluskošen krov ili, kako narod kaže, *krov na lastavicu*. Ima krovova ukošenih na jednu stranu (skošenje se onda izvodi na strani suprotnoj od neugodnih udara vjetra), i poluskošenih krovova na obje strane, tj. s dvije lastavice. Kuće novijeg datuma imaju većinom dvostrešne krovove s vertikalnim zabatima, tzv. *krovovima na špic*. Starije kuće pokrivene su 25-30 cm debelom slamom, a novije su gotovo redovno pokrivene crijepom. Temelji i podrumski zidovi najčešće su kameni,

²³ Iscrpan opis stanja s popisom nađenih starina i umjetnina grada Bosiljeva može se naći u Izvještaju Konzervatorskom zavodu Zagreb što ga je 1964. podnijela Ivana Vrbančić, tadašnja direktorica Gradskog muzeja u Karlovcu na zahtjev Turističkog društva Duga Resa (izvor: Dokumentacijski centar Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine Zagreb).

²⁴ Analiza seoske arhitekture na širem području Bosiljeva temelji se na autoričnim opažanjima, crtežima i snimkama s terena, te na knjizi: Freudenreich, A. (1972).

SL. 10. TRADICIONALNA KUĆA U SELU HRSINI: A - GLAVNI ULAZ; B - GOSPODARSKI ULAZ; 1 - KUHINJA UGLJENICA; 2 - HIŽA; 3 - HIŽICA; 4 - SPREMIŠTE; 5 - OGNJIŠTE; 6 - VELIKA PEĆ

Arh. snimak * Арх. снимак
Sonja Kočevar

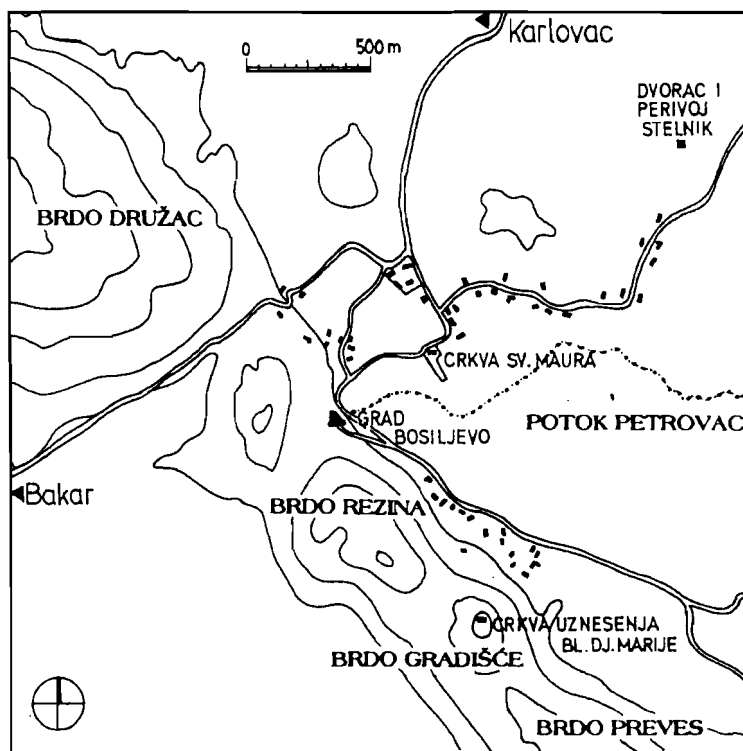
FG. 10. TRADITIONAL HOUSE IN HRSINI VILLAGE: A - MAIN ENTRANCE, B - FARM ENTRANCE, 1 - COAL KITCHEN, 2 - HOUSE, 3 - LITTLE HOUSE, 4 - STORE, 5 - FIREPLACE, 6 - GREAT OVEN

katkad zidani nasuho, a katkad vezani vapnenim mortom. Kućne stijene najčešće su od horizontalnih mosnica (brvana), debelih 10-15 cm, malokad do 20 cm. Najčešće se stijene od mosnica na uglovima vežu na tzv. *švapski sjek*, pri kojemu su glave mosnica izjednačene s licem stijena. Uz prozore i vrata u mosnice se ugrađuju i vertikalni stupovi, *stekovi*, koji služe kao dovraci.

Najstarija stambena kuća u selu Hrsini (sl. 10) karakteristična je jednostavna brvnašica niskih stijena, obijeljenima, malih prozora i slamnatoga, vjerojatno (danas je veći dio krova urušen) na obje strane poluskošenog krova. Kuća takve najjednostavnije tlocrtno dispozicije ima ulaz uvijek u kuhinju, *ugljenicu* (1). U mnogim se kućama iz kuhinje s jedne strane ulazi u sobu, a s druge u staju. Staja te kuće iz Hrsine locirana je izvan stambenog objekta, pa se stoga iz kuhinje s jedne strane ulazi u veću sobu, tzv. *hižu* (2), namijenjenu boravku i spavanju većine članova obitelji, a s druge se strane ulazi u manju sobu, tzv. *hižicu* (3), koja je u biti veličine kreveta namijenjenoga "najmlađemu" bračnom paru u obitelji. Do hižice se nalazi spremište (4). Kuhinja *ugljenica* ima nisko ognjište (5), s motkom *varilicom*, na kojoj visi kotao. *Varilica* je konzolna i može se okretati. Jedan dio razdjelne stijene od mosnica je zidan. U tom su dijelu vrata za loženje velike peći (6), koja se nalazi u velikoj sobi - *hiži*. Kuhinja nema stropa (ostale ga prostorije imaju), pa

SL. 11. NASEOBINSKA STRUKTURA BOSILJEVA U 19. ST. - PRIKAZ NA OSNOVI KATASTARSKE KARTE IZ 1860. G.

FG. 11. URBAN STRUCTURE OF BOSILJEVO IN THE 19TH C. - BASED ON CADASTRE MAP FROM 1860.

se dimom s ognjišta suše drva, hrana i sl., a iz kuće se odvodi kroz otvor na krovu s pokretnim poklopcem, tzv. *badžu*. Pod je u cijeloj kući zemljan.²⁵

U daljnjem razvoju kuća bosiljevačkog kraja, uz uobičajeni tlocrt s kuhinjom u sredini, pojavljuje se prigradeni otvoreni hodnik *ganak*, natkriven posebnim nastavkom krova, sa zahodom na jednome, a izbom na drugom kraju. U kuhinji *ugljenici* uz ognjište je ugrađeno korito u obliku *načava* za miješenje kruha.

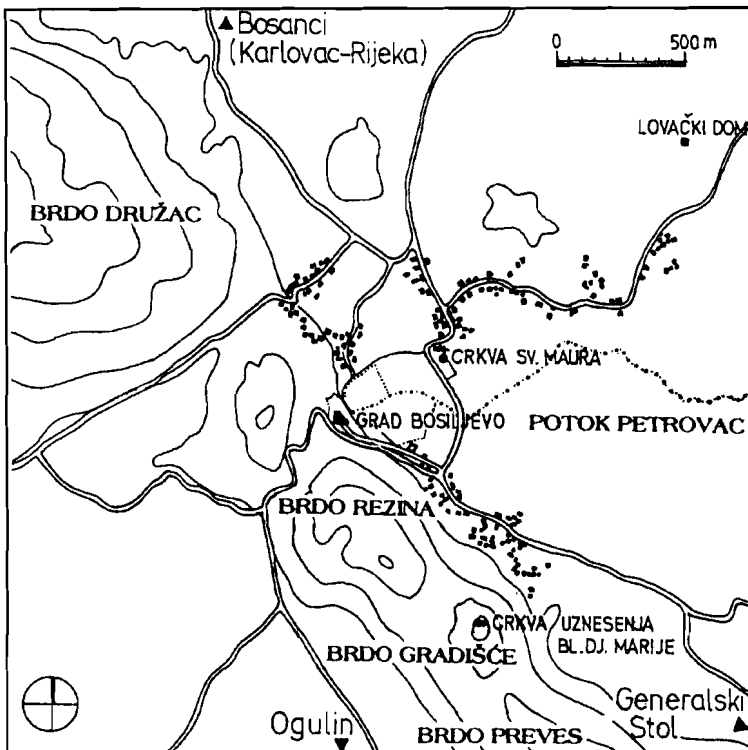
Tlocrtni raspored stambene kuće usavršava se tako da je kod ulaza u kuću izgrađen i pretpostor - *balatura*, otvorena, natkrivena veranda s nekoliko stuba. Na taj su način temeljnoj građevnoj jedinici - kući s obje uzdužne strane prigradeni novi elementi - *balatura* i *ganak*. Kuhinja je ostala središtem kuće oko kojega se razvilo sve ostalo. Staja je u podrumu. Obiteljski su zahodi na kraju *ganka* (veći - za odrasle, ima vrata, a niski, za djecu, nema vrata radi nadzora). Brdovit teren gotovo posvuda omogućuje slične rasporede.

5. Naslijeđena naseobinska struktura

Unatoč postojanju pojedinačnih objekata koji Bosiljevu u povijesnom kontekstu daju određeno značenje, o urbanoj strukturi okolnog naselja do 19. stoljeća nema pisanih dokumenata. Stara katastarska karta iz 1861. godine²⁶ ocrta prostor s tri žarišne točke, od kojih je *grad Bosiljevo*, ako ne položajem, a onda značenjem, najistaknutiji. Širokim zelenim pojasom odvojena, smještena

²⁵ Opis stambene kuće u selu Hrsini temelji se na autoričinu obilasku i razgovoru s vlasnicima.

²⁶ Izvor: Državna geodetska uprava Zagreb.

SL. 12. NASEOBINSKA STRUKTURA BOSILJEVA U 20. ST. - PRIKAZ NA OSNOVI KARTE KATASTARSKÉ OPĆINE BOSILJEVO

FIG. 12. URBAN STRUCTURE OF BOSILJEVO IN THE 20TH C. - BASED ON CADASTRE MAP OF BOSILJEVO MUNICIPALITY

sjeвероistočno od Bosiljeva, nalazi se crkva sv. Maura - župna crkva uz koju se grade javni sadržaji i formira dio Bosiljeva nazvan *Fučkovec*. Stambene jedinice - seoske kuće s okućnicama i voćnjacima, oblikuju nizove uz glavne ceste prema sjeveru i prema Skoblič Brdu na istoku. Treće žarište jugoistočno od Bosiljeva je *Orišje*, kojim na brdu Gradišću dominira crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije. Prostor Orišja je gušće naseobinske strukture, s nepravilnim parcelama ispresijecanim mrežom seoskih putova. Stara katastarska karta iz 1861. prikazuje i mrežu putova, od kojih je najvažnija cesta *Karolina*, koja iz Karlovca, sa sjeveroistočne strane, ulazi u Bosiljevo, prolazi središtem naselja i sa sjeverne strane grada nastavlja na zapad, prema Bakru. Ostali su putovi samo lokalnog značenja. Današnja naseobinska struktura nadovezuje se na naslijeđeno stanje, ponajprije ispunjavanjem neizgrađenih parcela, a zatim proširenjem naslijeđene strukture.

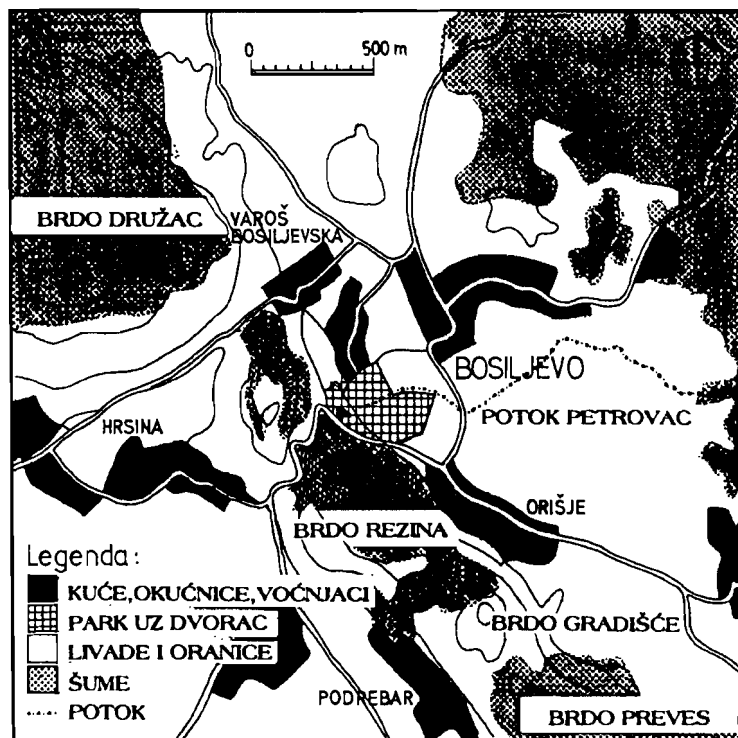
6. Prirodna obilježja prostora

U slici Bosiljeva najvažniji je oblikovni element prirodni krajolik, s malo artificijelnih elemenata (oranice, vrtovi, voćnjaci, vinogradi).

U fizionomijsko-prirodnom smislu prostor Bosiljeva pripada zapadnom dijelu prostrane karbonatne zaravni koja se proteže između Kupe i Une. To je područje plitkog krša kojim dominiraju brda *Družac*, *Rezina*, *Gradišće* i *Preves*, stvarajući vizurnu barijeru u smjeru sjeverozapad - jugoistok. Morfološka obilježja

SL. 13. PRIRODNA OBILJEŽJA
BOSILJEVA

FG. 13. NATURAL FEATURES
OF BOSILJEVO.

prostora sjeveroistočno od brdskog masiva čine bezbrojne ponikve, tzv. boginjavi krš, koje prostoru Bosiljeva daju karakterističnu "valovitost". Teren se iskorištava za poljodjelstvo: livade i oranice smjenjuju se prostorno i sezonski.

Bitan su element krajolika bosiljevačkog kraja šume koje pokrivaju brdski-masiv i zatvaraju prostor Bosiljeva sa sjeveroistočne strane. U širem području ima mješovite bjelogorične šume (cer, hrast kitnjak, bukva, grab), te šuma četinjača (bor, smreka, jela). Šume su panjače (rastu iz panja), kulture (umjetno uzgojene) i šikare.²⁷

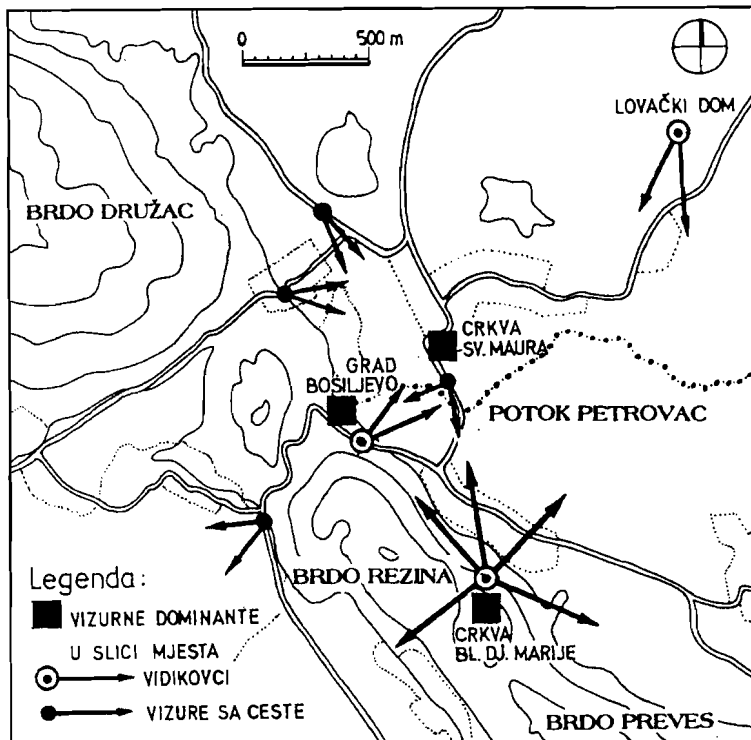
Jedini parkovno oblikovan prostor u Bosiljevu je park oko grada Bosiljeva - spomenik parkovne arhitekture. Park je vjerojatno u 19. stoljeću podigao tadašnji vlasnik maršal Laval Nugent u sklopu preoblikovanja grada u neoromantični dvorac. U podnožju dvorca izvire potok Petrovac, koji je krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća (na staroj katastarskoj karti iz 1861. godine jezero još nije ucrtano), punio veliko jezero, od kojega je danas preostao samo močvarni teren. U biljnom inventaru parka ističu se skupine smreka (*Picea excelsa*), ariša (*Larix europaea*), jela (*Abies alba*), vrlo stara stabla jasena (*Fraxinus excelsior*), drvodred lipe (*Tilia grandifolia*), bijela topola (*Populus alba*), hrast lužnjak (*Quercus robur*) i dr.²⁸

²⁷ Za analizu šumskih zajednica na području Bosiljeva poslužila je knjiga *Šume u Hrvatskoj* (1992).

²⁸ Park u Bosiljevu stavljen je pod posebnu zaštitu rješenjem Državne uprave za zaštitu kulture i prirodne baštine broj Up I 37-1974. Detaljan opis i podaci o parku mogu se naći u navedenom rješenju.

7. Vizurne dominante prostora

Usprkos podijeljenoj i nevelikoj urbanoj strukturi, Bosiljevo je naselje s izrazitim duhom mjesta i prepoznatljivom slikom. Crkva sv. Maura na ravnom

SL. 14. VIZURNE DOMINANTE PROSTORA BOSILJEVA

FG. 14. DOMINANT SCENIC MARKS IN THE BOSILJEVO AREA.

terenu, grad Bosiljevo između dva brda te crkva Blažene Djevice Marije, koja na vrhu brda Gradišća dominira širokim vidicima, značenjem i položajem čine dominantan trokut. Osobito su lijepe vizure s brda Gradišća, a lijep je pogled s grada Bosiljeva na naselje, i obrnuto, što svjedoči o osobito pomnijivom odabiru lokacije grada. Crkva sv. Maura je središte naselja i orijentir u prostoru, bez obzira na to s koje se strane prilazi Bosiljevu.

Brdoviti teren omogućuje brojne lijepe vizure s cesta i putova na prirodu ili urbanu strukturu, a valovita ravnica svakim novim korakom iznova zatvara i otvara nove vidike.

8. Zaključak

U sklopu provedenih istraživanja definirani su činitelji nastanka i razvoja Bosiljeva - pogodnost zemljopisnog položaja na putu od sjeverne Hrvatske do Jadrana, te iznimno bogat prirodni habitus. Navedeni činitelji temelj su naseobinskog kontinuiteta još od neolitika, uz moguć prekid samo za vrijeme seobe naroda (4-8. st.). Navedena mikroperiodizacija pokušaj je sistematizacije kulturno-povijesnih spomenika Bosiljeva, čije je postojanje od 14. stoljeća vezano za dominantne pojedince poznatih obitelji (Krčkih-Frankopana, Erdödyja, Nugenta). Turška pustošenja sakralnih zgrada tijekom 15. i 16. stoljeća, te veliki zahvati na gradu Bosiljevu tijekom 19. i početkom 20. stoljeća (kojima je ukinuta koncepcija srednjovjekovnoga frankopanskog burga), uzrok su stilskog diskontinuiteta očuvane

arhitekture. U povijesnoj naseobinskoj strukturi dominantan je duh autohtone pokupske seoske arhitekture, a smjerove širenja naselja, oblikujući prepoznatljivu sliku Bosiljeva, fiksiraju tri dominantna urbana repera: historicistička *župna crkva sv. Maura*, neoromantični *grad Bosiljevo* i hodočasnička barokna *crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije* na Gradišću.

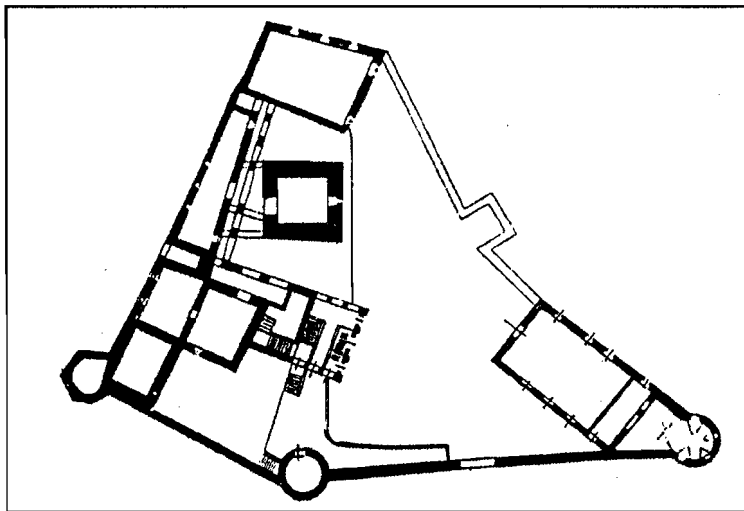
Za buduća istraživanja i planiranja u smislu određene revitalizacije prostora najveću važnost ima izgradnja čvora autoceste Zagreb - Rijeka, kojim će taj dio Karlovačke županije izići iz određene prometne i gospodarske izolacije. Također je potrebno nastaviti istraživanja turističkih potencijala bosiljevačkog kraja, osobito s obzirom na kulturno-povijesne i prirodne vrijednosti Bosiljeva te blizinu buduće akumulacije rijeke Dobre, Toplica Lešće i zaštićenoga važnog krajolika planine Klek.

SL. 15. STARI GRAD BOSILJEVO - TLOCRT PRIJE RESTAURACIJE

Izvor • Source

G. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1920:178

FG. 15. CASTLE BOSILJEVO, GROUND PLAN BEFORE RESTAURATION

SL. 16. STARI GRAD BOSILJEVO 1911. GOD.

Izvor • Source

Državna uprava za Zaštitu kulture i prirodne baštine, Zagreb - Fototeka/Zbirka Bosiljevo

FG. 16. CASTLE BOSILJEVO, 1911.

Literatura • Bibliography

1. Čučković, L., *Dugoreški kraj od prehistorije do srednjeg vijeka*, Zbornik Gradskog muzeja u Karlovcu, Karlovac, 1990.
2. Freudenreich, A., *Kako narod gradi*, Zagreb, 1972.
3. *Karlovac 1579-1979.*, Zbornik radova, Karlovac, 1979.
4. Kruhek, M., *Graditeljska baština Karlovačkog Pokuplja*, Matica hrvatska, Karlovac, 1993.
5. Laszowski, E., *Hrvatske povijesne građevine*, I, Zagreb, 1902.
6. Lopašić, R., *Oko Kupe i Korane*, Zagreb, 1895.
7. Šaban, F., *Rimsko groblje kod Bosiljeva*, "Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva", 6/1902.
8. *Šume u Hrvatskoj*, Karta šumskih zajednica u Republici Hrvatskoj, Zagreb, 1992.
9. Tkalac, I., *Uspomene iz Hrvatske 1749-1843*, Zagreb, 1945.
10. Žic, I., *Bosiljevo*, Rijeka, 1992.a.
11. Žic, I., *Laval Nugent - posljednji Frankopan, gospodar Trsata*, Rijeka, 1992.b.

Dokumentacija stručnih institucija

Official documentation

1. Institut građevinarstva Hrvatske, *Idejni projekt autoceste Zagreb-Rijeka - dionica Latkovići-Bosiljevo*, Zagreb, 1993.
2. Inženjerski projektni zavod Zagreb, *Idejni projekt autoceste Zagreb-Rijeka - dionica Bosiljevo-Vrbovsko*, Zagreb, 1993.
3. Državna geodetska uprava Zagreb, *Katastarska karta općine Fučkovac i Bosiljevo, 1860. mj. 1:2880*.
4. Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, u Zagrebu
 - Dokumentacioni centar, *Zbirka starih spisa Zemaljskog povjerenstva za očuvanje unjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji 1911-1945*.
 - *Topografski fascikl Bosiljevo - Izvještaj o pokretnom inventaru u Bosiljevu 1964. g.*
 - Fototeka, *Zbirka fotografija Bosiljevo*
 - Planoteka, *Bosiljevo - novo stanje*, prosinac 1961. (mikrofilm RZZ 90/46 A11-14)
 - Zbirka isprava - *Rješenje - Hortikulturni spomenik park, Bosiljevo - park oko dvorca*, Zagreb, XII. 1974.
 - *Zbirka Bosiljevo* bivšeg Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu.

* * *

Sažetak · Summary

BOSILJEVO

Cultural, Historical and Natural Features

The author writes about the Bosiljevo area, which has outstanding cultural, historical and natural features. Since this part of the Karlovac County is not well known, the article will provide better insight into this area of people and events important in Croatian history and culture. Bosiljevo lies in a favourable communications position by the Zagreb-Rijeka road and is of touristic interest.

The article presents the historical and spatial development of the Bosiljevo area cultural heritage. It started in the prehistoric Neolithic period, with the Lasinje Culture. Roman rule left traces, and the only possible interruption in settlement occurred during the migrations of peoples. In the fourteenth century written sources show a constituted feudal community. There were major changes in the period from the fourteenth to the seventeenth century connected with the first owners of Bosiljevo Castle - the Krčki-Frankopan family. After the Zrinjski-Frankopan conspiracy was discovered and Fran Krsto Frankopan beheaded in 1671, the Bosiljevo estate was often plundered and devastated. Ban Nikola Erdödy became its owner, then the Auersperg family, Ana Marija de Poczi, the Auersbergs again, and after 1820 the controversial Austrian Marshal and English General Laval Nugent, who reconstructed Bosiljevo Castle in the neoromantic style, filling the interior with the most valuable private collection of that time. The twentieth century brought a radical reconstruction of Bosiljevo by its owner Andrija Kozulić, and the economic and communications isolation of the Bosiljevo area. After the Second World War attempts were made to give the castle its former importance and appearance but today it stands empty and half ruined, proof that these attempts were unsuccessful.

The microperiodization includes historical and political changes and the styles in which the most important buildings were built: the *parish church of St. Maurus*, the *pilgrimage church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary* on Gradišće hill, and *Bosiljevo Castle*. Because of the Turkish devastation of churches and the radical reconstruction of the castle in the nineteenth and twentieth centuries, today Bosiljevo is identified with a historicist parish church, a baroque pilgrimage church, and a neoromantic castle.

The settlement is dominated by the indigenous rural architecture of the Kupa region, and the characteristic undulating land in the southwest, edged by a chain of mountain ridges and fine ancient forests, completes its picture. The road and paths afford many lovely views of the hilly landscape and the urban structure. The only planned area is the park around the old castle, laid out in the nineteenth century during the neoromantic renewal.

Crucial for the future complete evaluation of Bosiljevo as a tourist area, and for its economic development, is the construction of a crossing on the Zagreb-Rijeka road and links with the unused potentials of the future reservoir of the river Dobra, Toplica Lešće, and the protected landscape of Klek mountain.

Sonja Kočevar